

MAJDA MERŠE

RABA GLAGOLA *biti sem* V SLOVENSLEM KNJIŽNEM JEZIKU 16. STOLETJA

COBISS: 1.01

Sestavek ima namen predstaviti osnovne oblikoslovne, pomenske in z njimi povezane skladenske značilnosti rabe glagola *biti sem* v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Prikaz temelji na analizi gradiva, zbranega za slovarske namene s popolnim izpisom vseh ohranjenih slovenskih tiskanih del iz druge polovice 16. stoletja. Glagol *biti* je zaradi svoje dvojne funkcionalnosti (polnompomenski in pomožni glagol) hkrati tudi ena izmed najpogosteje rabljenih besed v 16. stoletju.

Ključne besede: glagol *biti sem*, oblikoslovje, polnompomenski glagol, pomožni glagol, vezni glagol

Usage of *biti sem* 'to be, am' in sixteenth-century standard Slovenian

This article outlines the basic morphological, semantic, and related syntactic characteristics of the usage of the verb *biti sem* 'to be, am' in sixteenth-century standard Slovenian. Based on materials collected for lexicographic purposes, it includes a complete list of all preserved Slovenian printed works from the second half of the sixteenth century. Due to its double functionality (full verb and auxiliary verb), the verb *biti* 'to be' was one of the most frequently used words in the sixteenth century.

Keywords: the verb *biti sem* 'to be, am', morphology, full verb, auxiliary verb, copular verb

0 Glagol *biti* je najpogosteje rabljeni glagol v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja in hkrati ena izmed najpogosteje rabljenih besed. S popolnim izpisom vseh ohranjenih slovenskih tiskanih besedil, nastalih v začetnem razvojnem obdobju slovenskega knjižnega jezika (1550–1603), je bilo zbranih pribl. 97.000 njegovih pojavitev.¹ K pogosti rabi je prispevala njegova dvojna funkcionalnost, saj izkazuje polnompomenskost, hkrati pa je osnovni pomožni glagol. Uporablja se za tvorbo sestavljenih časovnih oblik in z njimi za izražanje časov ter naklonov, hkrati pa zelo pogosto tudi kot vez, v tej vlogi pa tudi za tvorbo trpnika. V takih primerih kot osebna glagolska oblika skupaj s povedkovim določilom (so)oblikuje povedek.

0.1 Podrobna analiza gradiva, opravljena v slovarske namene in v skladu z zamislijo slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja (Merše – Novak – Premk 2001), je omogočila natančen, večravninski prikaz glagola: poleg predstavitve njegovega oblikoslovja, ki vključuje tudi prikaz glasoslovnih različic, predvsem natančno

¹ Na pogostnost njegove rabe posredno zelo zgovorno kaže podatek, da je bilo s popolnim izpisom zbranih več kot 3.300.000 pojavitev vseh besed (Merše 2011b: 7).

predstavitev njegovih pomenskih uresničitev, tesno povezanih s skladenjskimi. Popolno gradivo za to in za vsa druga gesla, določena na osnovi pregleda zbranih pojavitev,² zahteva izčrpen pomenski, hkrati pa tudi jezikoslovno ustrezen prikaz problematike, ki so jo dosedanji obsežnejši in splošnejši slovarski opisi slovenskega jezika, zlasti Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar (1894–1895) in Slovar slovenskega knjižnega jezika (1970–1991), prikazovali na drugačnih jezikoslovnih temeljih in z drugačnimi poudarki.³

1 Na osnovi zbranih pojavitev glagola *biti* v knjižnem jeziku 16. stoletja je mogoče izdelati natančen prikaz njegovega oblikoslovja, ki uzavešča njegove posebnosti, hkrati pa utrjuje zavest o glagolskem oblikoslovju knjižnega jezika 16. stoletja.

1.1 *Biti* je po vidski karakteristiki nedovršni glagol. Spada tudi med t. i. enovidske glagole, za katere je značilno, da označevano stanje ali dejanje ne stremlje k ciljni ali mejni točki. Zato se tovrstni nedovršni glagoli ne povezujejo s predvidljivo tvorjenimi, vidsko soodnosnimi dovršnimi glagoli na način, da bi s celostno predstavitevijo dejanja sooblikovali vidske pare (Merše 1995: 224–226). Npr.:

jeft [...] hozhem konzhati od Semle, vfe tu, kar **Ie**, kar fim sturil (DB 1584: I,5a)
vi neverujete, kaj fim jeft v'tem Mejfti Northausen, ker **fem** okuli dvajfeti lejt Farmofhter
bil, sa en lep luhtän duhouni Vértèz [...] safsadil (ZK 1595: 39)

1.1.1 V posebnih okoliščinah pa *biti* poleg statičnega ali dinamičnega trajanja lahko označuje tudi proces ter dovršitev, uresničitev ali celo nastanek oz. nastop česa. Npr.:

Bo li Bug tuimu shiuotu od log dal? kadar ti ta dolgi tui zhas inu shiuot, fi taku hudu nalushil?
Tu guishnu ne **bo** (TO 1564: 155a) 'to se gotovo ne bo zgodilo'
Inu Bug je rekäl: **Bodi** Luzh. Inu **je bila** Luzh (DB 1584: I,1a)

Pogosto je na obe vidski možnosti pokazano s tujejezičnimi in domačimi ustreznici v Megiserjevih večjezičnih slovarjih. Pri zvezi *biti večer*, navedeni med slovenskimi ustreznici v MTh 1603, se npr. primerjalno razkriva, da gre za pomen prehajanja v noč, ki ga poimenuje sopomenski glagol *večeriti se*. Npr.:

Vesperafcit. Germ. es wirt Abent oder Spat. Sclau. vezher **biti** (MTh 1603: II,695) 'večeriti se'

2 Slovarski priročnik Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja (Besedje 2001) razkriva, da je predvidenih pribl. 22.200 geselskih iztočnic slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja (Merše 2011a: 206).

3 Načinu prikaza glagola *biti* v Slovarju slovenskega knjižnega jezika je Toporišič že leta 1980 namenil kritično obravnavo, ki zadeva zlasti (jezikoslovno dodatno premišljeno) preureditev in dopolnitev prikazane pomenske strukture (Toporišič 1980). Njegov predlog sprememb in dopolnitev je tesno povezan z uvajanjem metodologije strukturalnega pomenoslovja, za katerega je značilno, da pomene določa in potrjuje s pomočjo jezikovne strukture (Toporišič 1980: 151; ponovno tudi v Toporišič 2006: 12–20).

K prepoznavanju dovršnosti večkrat pripomoreta prevodna predloga ter primerjava z domačimi in tujimi prevodi, sočasnimi in novejšimi. Npr.:

Angel pak ie rekâl knym [...] Pole vam osnanim veliko vefšêlie, katero **bude** vřim Ludem (JPo 1578: I,23a) –

Inu ta Angel je rekâl k'nym: Nebujte fe, pole, jeft vam osnanujem veliku vefselje, kateru **fe bo** vřimu Folku **sgudilu** (DB 1584: III,31a)

Sihe ich verkündige euch große freude/ die allem volck **widerfaren wirt** (SA 1559: I,XXVII)

- 1.2 Iz oblikoslovnega prikaza, ki se od sodobnega le deloma razlikuje, je npr. razvidna dvojničnost oblik za izražanje prihodnjega časa za vse tri osebe in števila (npr. za prvo osebo ednine prihodnjega časa *bom* in *bodem*, za tretjo dvojine *bota*, *bodeta* in *bosta*⁴ itd.).

Poseben razdelek oblikujejo zanikane sedanjiške oblike, ker je nikalnica njihov sestavni del, kar se razvojno ni spremenilo.⁵ Do posebnih glasovnih realizacij pa prihaja v okviru najpogostejših sobesedilnih povezav, ki ustvarjajo specifične sklope: npr. z vprašalnim členkom *li* in z *ga* kot sklonsko obliko zaimka *on*:

řveti Paval kRimlianom na 3. **Neiga** piřhe, kije bi pravizhan bil [...] **neiga** kije bi rasumel, **nêga**, kije bi po Bogu vprařhal. Vři fo fe sablodili, kmalu fo niřtar vredni ratali (KB 1566: F4)

Iosaphat pak je djal: **Neli** tukaj oben GOSPODNI Prerok, de bi GOSPVDA řkusi njega řvejta vprařhali? (DB 1584: I,203b)

Pregled pojavitev kaže, da so se velelniške oblike glagola že v 16. stoletju uporabljale na enak način kot danes, vključno s posebnostmi:⁶ velelniška oblika za drugo osebo ednine se je npr. uporabljala tudi kot nagovor tretje osebe (zlasti v molitvenih obrazcih) ali kot poziv, naslovljen na tretjo osebo, za kar se danes običajno uporablja opis *naj bo*, npr.:

Natu fe je ta Mosh pëpognil, inu je GOSPVDA molil, inu je djal: Hvalen **bòdi** GOSPVD, ta Bug mojga Gofpuda Abrahama, kateri nej sapuřtil řvoje milořti, inu řvoje řiřnize na moim Gofpudu (DB 1584: I,15a)

Značilne za oblikoslovje glagola *biti* so tudi izkazane dvojsinske oblike, čeprav jih pogosto nadomeščajo množinske. Razlikovalna v primerjavi z današnjim ča-

4 Glasoslovna različica z *u* je najpogosteje zaznavna pri Juričiču.

5 Nekaj odklonov od ustaljenih oblik, ki so sicer vezane na individualno (Megiserjevo) rabo, pa vendarle kaže, da gre za obdobje oblikovanja slovenskega knjižnega jezika: npr. Inermis. Germ. vngewaffnet/ wehrloß. Sclavon. kateri **ne je varnofhi vřistingi** (MTh 1603: I,705–706) 'je neoborožen'.

6 Nanje npr. opozarja Toporišč 2000: 396–397.

som je npr. ženska oblika na *-e*, ki jo je kot dvojninsko mogoče razlagati na osnovi sobesedila.⁷ Npr.:

DVež rizhy **fte**, na katere mi je shal, na tretjo pak fim ferdit (DB 1584: I,163b)
Sakaj vshe **fo** dvej lejti, kar je lakota v' desheli (DB 1584: I,30a)

Med oblike glagola *biti* spada tudi pogojniška *bi* z redkejšo, v Juričičevem jeziku izpričano različico *bih*, ki se v poznejših stoletjih ni več uporabljala.⁸

2 Glagol *biti* je hkrati eden od t. i. primitivov.⁹ Kot polnopomenski glagol v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja izkazuje več skladenjsko prepoznavnih pomenov s številnimi podpomeni, pomenskimi odenki, pomensko prenesenimi rabami in frazemi.¹⁰

2.1 V okvir prvega pomena, opredeljenega z razlago 'izraža materialno ali duhovno obstajanje v stvarnosti' in sopomenko 'obstajati' (1. zgled), se npr. uvrščata tudi podpomena, ki ju je pomensko mogoče zaobseči s sopomenkama 'nastati' (2. zgled) in 'živeti' (3. zgled).

- (1) Ta Vera/ bode tudi vřeta/ fa ana vřako rezh/ katero my řposnamo inu veimo de **ye**/ koker my vři veimo inu veryamemo de **ye** an Bug (TC 1550: 203 (109b))
- (2) Inu Bug je rekāl: **Bodi** Luzh. Inu **je bila** Luzh (DB 1584: I,1a)
- (3) Bug nei dal řuięa Synu Martrati. le řa Diiuce Marie oli S. Petra volo, temuzh řa volo vřeh ljudi, kir **fo bili**, inu **fo řdai** inu kir **bodo** naprei (TT 1557: t4b)

Pridružujeta se jima še manj pričakovana podpomena, ki terjata pojasnila o (so)besedilnem okolju in slovničnih značilnostih njune rabe. V prvega se uvrščajo zelo številne povezave nedoločnika *biti* z oblikami glagola *moči*, običajno z

7 Na razliko med končnicami osebnih glagolskih oblik za ženski in moški spol v knjižnem jeziku 16. stoletja je bilo že opozorjeno, prav tako tudi na dejstvo, da se ženske dvojninske oblike hitreje pluralizirajo kot moške (Derganc 1993: 213). Prim. tudi Jelovšek (2016: 97–98), ki v okviru prikaza dvojninske paradigme osebnih zaimkov in hkratnega procesa pluralizacije opozarja na možnost sobesedilnega prepoznavanja dvojninskih oblik s pomočjo dvojninskega glagola, hkrati pa ugotavlja, da ta možnost odpoveduje, kadar gre za ženski spol.

8 Besednovrstna in oblikoslovna karakteristika oblik *bi* in *bih* se ne razlikuje od tradicionalno uveljavljene (prim. Toporišič 2000: 388). Z nedavno vključitvijo oblike *bi* med členke (Žele 2014: 19) je bil dan tudi povod za ponovni teoretični razmislek o njeni besednovrstni karakteristiki. Opravila ga je A. Vidovič Muha (2015: 389–406, zlasti 400), ki ugotavlja, da gre za obliko glagola *biti*, »za njegovo modifikacijsko funkcijo, in ne za pomensko samostojni leksem« (Vidovič Muha 2015: 400). O medsebojnem razmerju oblik *bi* in *bih* glede pogostnosti in razlik v rabi prim. Merše 2015: 507–508.

9 O glagolskih primitivih na več mestih govori Vidovič Muha (npr. Vidovič Muha 1998: 293–294). Termin uporablja za označevanje splošnopomenskih glagolov, ki jih ni mogoče uvrščati v širše pojmovno polje, ker so pomensko poslušajoči do najvišje možne mere. Prim. tudi Žele 2001: 115–116.

10 Zveza *biti pod postavo* je celo nosilka verskega terminološkega pomena 'ravnati se po postavi, vendar brez naklonjene božje milosti'.

njegovo tretjo osebo (*more biti*; 1. zgled), lahko pa tudi z njegovo železniško obliko, kot kaže zgled iz Bohoričeve slovnice (2. zgled). Nekatere izmed tovrstnih povezav so že v 16. stoletju izgubile pomensko razvidnost sestavin in izkazovale členkovno rabo v pomenu ‘morda, mogoče’ (3. zgled):

- (1) **more biti** da ijm ie tefhkò dialu inu zhudnò fe sdelu, kàr ie puftil [Jezus] to sheno tako sa fábo vpiti (KPo 1567: CXV)
- (2) ô debi **moglu biti**, id est, Vtinam pošet fieri (BH 1584: 105)
- (3) Fortaffe. Germa. vielleicht/ es mag feîn. Slav. lahkai, **more biti** (MTh 1603: I,560)

Pomenski sestav nadalje bogati tudi raba iz Bohoričeve slovnice, ki kaže, da se polnopomensko rabljeni glagol lahko uporablja za izražanje potrditve oz. pritrditve.

Ego ajo, tu negas. Ieft dejm da **je**: Ti pak, pravifh, da **nej** (BH 1584: S9–10)

V okvir drugega pomena, ki ga uvodno opredeljuje razlaga ‘izraža navzočnost v prostoru in času’, skladenjsko pa označuje prisotnost ustreznega prislovnega določila kraja, se umešča več pomenskih (pod)enot, ki jih je mogoče predstaviti s sopomenkami ‘nahajati se’, ‘(pre)bivati, živeti’, ‘udeleževati se česa’, ‘nahajati se v družbi s kom’, ‘spremljati koga’. Zadnji od njih, ki ji je mogoče pripisati pomen ‘imeti’, k pomenski prepoznavnosti in razvidnosti znatno prispeva (sklonsko) različno izraženi smiselni osebki.¹¹ Npr.:

ta uola **ye** per meni/ anpag de bi dobru fturill/ vfebi ne naidem (TC 1550: 78 (47b))
 Inu Elia je [...] djâl k’Elisu: Profsi, kaj ti imam fturiti, prejden bom od tebe vset. Elisa je djâl: De **bo** tvoj Duh pèr meni dvej gubej (DB 1584: I,203a) ‘naj dobim dvojni delež tvojega duha’

Na obrobje drugega pomena se uvršča veliko število frazemov s prislovnim določilom kraja kot razločevalno sestavino: npr. *biti čez graben*, *biti (komu) na poti*, *biti komu na strani*, *biti pred davrmi* itd. Pri številnih od njih je sestavni del prislovnega določila kraja poimenovanje delov in organov človeškega telesa: npr. *oči*, *srce*, *roke*, *noge*.¹² Rabe frazema *biti pred očima* npr. kažejo, da se je uporabljal pomensko različno, saj lahko izraža vidnost ali opaznost, časovno približanost ali celo zavedanje česa. Iz sobesedila je razvidno, da je več tovrstnih frazemov prevodno oprtih na nemške frazeme.¹³ Npr.:

- 11 O pomenskem prepletu glagolov *biti* in *imeti* v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku, ki ga spremlja preurejanje delovalniških oz. udeleženskih vlog, prim. Vidovič Muha 1998: 293–323, zlasti 316–319 (ponovno v Vidovič Muha 2013: 307–343).
- 12 Znotraj prikaza procesa frazeologizacije v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja na več tovrstnih frazemov, na njihove pomenske uresničitve, zlasti pa na vlogo samostalniške sestavine frazema (v okviru obravnave frazeologizacije pri pomenskih skupinah o delih človeškega telesa) opozarja Novak (2004: 182–183). O *glavi* in *nogah* kot sestavinah frazemov v DB 1584 prim. Narat 2007: 285–296.
- 13 Na kalkirano prevzete frazeme v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja opozarja tudi Legan Ravnikar 2014: 76.

Sa tiga volo fe ti varui, ne bodi prevsetin, nika ne miſli, Ieft **ſim vſhe zhes Graben**, mene niſhter ne manka (TPo 1595: I,247) – Derhalben hüte dich/ ſey nit vermessen/ gedenc nicht: Ich **bin vber den graben**/ es hat nit mehr not (LH 1566: I,CXLIIIb)
 Ampak takovu vſe oftane le uVeri inu vBefsejdi, onu fe ne vidi, onu fe ne typa, Onu **nej pred rokami**, temuzh v'tem vupanju (TPo 1595: I,268) – Aber folchs alles bleibt nur im glauben vñ wort/ man fihets nicht/ man greiffts nit/ Es **ift nit vor der hand**/ fonder in der hoffnung (LH 1566: I,CLVI)

Oris pomenskega obsega polnopomensko rabljenega glagola *biti* zaokrožata še tretji in četrti pomen. Za tretjega, ki ga je pomensko mogoče povzeti s sopomenkami 'dogajati se/zgoditi se' in 'nastajati/nastati' oz. 'nastopiti, priti', je značilna prisotnost prislovnega določila časa, občasno pa tudi uporaba prihodnjega časa zaradi vezanosti (morebitne) uresničitve dejanja na prihodnost. Npr.:

KVNIMV ZHASV: **Ie** na trety dan **bila** ena Hohceit v'Kani Galileifki (KPo 1567: LXIIIb)
 Gledajte, zhujte inu molite, sakaj vy nevejſte kadaj **bo** taiſti zhas (DB 1584: III,27a)

V poseben pomenski razdelek spadajo rabe, prepoznavne po prisotnosti vprašalnih zaimkov *kdo*, *kaj* in *hčemu*, s pomočjo katerih glagol *biti* sprašuje po neznanem: bodisi po osebi, vzroku oz. posledici ali namenu česa. Npr.:

Kadar ie Peter tiga vidil, ie rekal klesufu: GOSPVD, kai **bo** pak leta? (DPa 1576, 40a)
 'Kaj se bo zgodilo z njim?'

- 2.2 Pri prepoznavanju ene ali druge vloge glagola *biti*, to je polnopomenskosti ali pomožniške vloge, ki jo opravlja *biti* v logi vezi, ter pri dokončni razmejitvi obeh področij nastajajo zadrege, saj se številne rabe v praksi razkrivajo kot uvrstitveno problematične ali celo mejne. Pri večini primerov, navedenih v okviru pomenov polnopomensko rabljenega glagola, je mogoče pravilnost uvrstitve preveriti (in potrditi) z uporabo načela obvezne spremembe spola osebka ob zanikanju,¹⁴ pri nekaterih primerih (npr. iz zadnjega polnopomenskega razdelka) pa je bilo odločilno merilo sopomenskosti.
- 3 Prevladujoče število pojavitev glagola *biti* pripada njegovi vezni vlogi. Prav njihova številčnost in povezovanje z besednovrstno in deloma strukturno različnimi povedkovimi določili zahteva razviden prikaz, utemeljen hkrati oblikovno, pomensko in funkcijsko. Nekaj modelov udejanjajo dosedanji slovarski prikazi glagola, novega pa je dodal Toporišič v sklopu (kritičnega) predloga preureditve in dopolnitve redakcije iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika (Toporišič 1980).
 Glede na besednovrstno različno izhodišče, ki se mu v nadaljevanju večinoma pridružujejo funkcijsko istovrstne strukture,¹⁵ je mogoče razlikovati pet tipov

14 Merilo posebej izpostavlja Toporišič 1980: 154–155.

15 Predstavljajo jih nadomestne besedne zveze, predložne zveze in stavki.

povedkovih določil: samostalniško, pridevniško, prislovno, povedkovniško¹⁶ in glagolsko. Z njimi je zaobsežen širok besednovrstni spekter. Jedro tvorita prvi in drugi tip. Posebno uvrstitev zahtevajo glagoli s predložnimi morfemi kot izrazili vrste prehodnosti.

- 3.1 V okviru prvega tipa je s povedkovim določilom samostalniškega značaja, kamor sodijo samostalniške besede in besedne zveze ter njihova funkcijska nadomestila (npr. nadomestni odvisnik), osebek običajno natančneje opredeljen glede na poklic, položaj, funkcijo, pripadnost skupini ali glede na kako drugo razmerje (npr. *biti gospod, priča, husit, lončar, brat*), pa tudi glede na vsebino, pomen, dejavnost, lastnost, stanje itd. Npr.:

Bodite ferzhni inu Moshje, vy Philifterji, de nebote morali flushiti Ebreerjem [...] **Bodite** Moshje, inu vojlkujte (DB 1584: I,151a)

- 3.1.1 Po pogostnosti izstopajo primeri, ki predstavljajo skladenjsko različico definicijskega tipa *x je y*. Uresničujejo jo s pomočjo zveze **to je**, ki uvaja raznonamenska pojasnila. Slednja poleg najpogostejših natančnejših opredelitev osebka (1. zgled) prinašajo še: prevod predhodno navedenega besedila (2. zgled), navezave na domače okolje ali znano pojavnost (3. zgled), navedbo drugega, bolj znanega ali natančnejšega (opisnega) poimenovanja, olajšujejo pa tudi razumevanje redko rabljenih prenosov ter frazemov, navadno prevzetih po tuji prevodni predlogi (4. zgled):

- (1) BIBLIA, TV IE, VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Testamenta, Slovenki, tolmazhena, fkusi IVRIA DALMATINA (DB 1584: I,α1a)
- (2) Ob deveti uri ie vpil Iesuf možnò rekoch: Eli Eli, lama ľabathani: **To ie**, Bog moi, Bog moi, k'zhemu ľi me sapuľil? (KPo 1567: CLXIIIb)
- (3) Ob ſhefti uri, **to ie** pàr naf, ob pol dne (KPo 1567: CLXIII)
- (4) nej bilu obeniga praviga Pridigarja, kateri bi nas na to pravo palho bil pelal (**tu je**, ta zhľiti Vuk bil naprej dersal) (TPo 1595: II,168)

Eno od posebnosti predstavljajo tudi zveze, ki potrjujejo vsebinsko istovetnost osebka. Npr.:

Tedaj je rekàl ta Iogar, kateriga je Iesus lubil, h'Petru: Tu **je** GOSPVD. Kadar je Simon Petrus saľliľhal, de **je** GOSPVD **bil**, je on fvojo Robazho okuli ľebe opaľsal, sakaj on je bil nag, inu ľe je vèrgal v'Morje (DB 1584: III,59b)

- 3.1.2 Pomensko sorodna je skupina pojavitev glagola *biti*, ki se mu kot povedkovo določilo pridružujejo samostalniki *ime*, *priimek* ali *pridevek*. Tudi ti prispevajo k prepoznavnosti in razločevalnosti osebka. Tovrstne zveze so v Bohoričevi

16 Glede uvrščanja povedkovnika med besedne vrste novejše slovensko jezikoslovje nima enotnega mnenja. Med besedne vrste je npr. uvrščen v Toporišičevi Slovenski slovnici iz leta 2000 (Toporišič 2000: 412), medtem ko ga A. Žele opredeljuje kot pomenskosladdenjsko kategorijo, besednovrstnosti pa mu ne priznava (npr. Žele 2012: 115–116).

slovnici po Melanchthonovem zgledu zaobsežene in poimenovane s t. i. formulo nominandi oz. poimenovalno formulo. Skladenjsko prepoznavnost tipu zagotavljata tudi vzporedno pojavljajoča se brezosebna in sklonsko različno izraženi logični osebek. Npr.:

Vtim iftim zhaflu ie bil en brumen Bogaboiezh Vuzhen Menih [...] timu **ie** Martinus Luter **bilu ime** (TAr 1562: 18b)
Formulae nominandi. Est mihi nomen Pomponius. Meni **je jime** Pomponius (BH 1584: S12)

- 3.1.3 Več pomenov je vezanih na povedke, sestavljene iz *biti* v vezni vlogi in povedkovega določila v obliki predložne zveze, ki nadomešča samostalniško besedo. V primerih, ko pomožnemu glagol *biti* sledita po nemškem zgledu oblikovani, hkati pa v rabi trdno zasidrani predložni zvezi *h komu/k čemu*, se na strukturo veže pomen spreminjanja oz. spremembe v kaj ('postajati/postati to, kar poimenuje povedkovo določilo'): *kaj biti k zemlji* 'spremeniti se v zemljo'. Izkazuje jo tudi frazem *biti (komu) k ničemer*.¹⁷

Za izražanje namenskosti so med drugim skladenjsko specializirane povezave veznega glagola s predložnimi zvezami, katerih sestavini sta predloga *k* in *za*. Zgled iz Bohoričeve slovnice, ki je opredeljen kot aticizem, razkriva Bohoričeve nadomestitvene zadrege.¹⁸ Npr.:

Inu on **ie** niei [faraonovi hčeri] **bil sa Sina**, inu ona ga ie imenouala Moses (DB 1578: 49b)
Ti pak od vlake fhpishe, katera fe jej, k'febi vsami, inu fi jo v'kupe fpravi, de **bo** tebi inu nym **k'jédi** (DB 1584: I,5a)
Atticifmus. Quid hominis? Kaj **je zhloveka**, vtuntür etiam periphrafi Carnialani cum particula sa, quod figvificat pro [...] **kaj je sa zhloveka** (BH 1584: S2–3) 'namenjeno človeku'

Značilne za 16. stoletje so tudi rabe samostalniške besede v različnih sklonih: npr. v rodilniku ali dajalniku; služijo za izražanje svojine in (sorodstvene) pripadnosti. Npr.:

O GOSPVD Bug, **kateriga je** mafzhovanje, ò Bug, **kateriga je** mafzhovanje, pèrkashi fe (DB 1584: I,303b)
Sakai skufi nega mi shiuimo, inu fe giblemo, inu fmo mi, koker fo tu tudi ty vashi eni Poeti gouurili, Mi **fmo nega shlahte** (TT 1557: 391) 'smo njegovi potomci'

- 3.1.4 Več primerov se je iz različnih razlogov pokazalo kot uvrstitveno izjemno zahtevnih. Mednje npr. spada zgled z nedoločnikom v povedkovem določilu (Vmreti **je pred Bugom safpati** (TPo 1595: II,295)), ki pa se funkcijsko razlikuje od rab

17 Tudi pri drugih tipih povedkovih določil (npr. pri prislovnem in povedkovniškem) pogostnostno izstopajo predložne zveze, posnete po tujih vzorcih: npr. Inu tu fidane nee fydu, **ie od Iaspida**, inu tu Meiftu ie bilu zhiiftu slatu (TT 1581–82: II,443) – Vnd der Baw jrer mauren/ war **von Jaspis/** vnd die Stad von lauterterm Golde (LB 1545: 2511).

18 Ahačič opozarja, da gre pri zvezi *kaj je za človeka* za odstopanje od latinskega modela (Ahačič 2007: 169).

nedoločnikov v vlogi povedkovega določila, predstavljenih v posebnem razdelku. O njegovi pridružitvi povedkovemu določilu samostalniškega značaja je kljub besednovrstni neskladnosti odločala možnost pretvorbe nedoločnika v glagolnik oz. nadomestne rabe izglagolskega samostalnika, ki jo potrjuje tudi primerjava s prevodno predlogo.¹⁹ Razmerje med nedoločnikom in glagolnikom je povzročalo preglavice že prvemu slovenskemu slovničarju ob njegoven zgledovanju pri Melanchthonovem latinskem viru in vzorcu.²⁰

- 3.2 V okviru drugega tipa, ki ga uvaja pridevniška beseda, sooblikujejo pa njena večbesedna oz. skladenjsko obsežnejša nadomestila, med katerimi so tudi predložne zveze, se je po povedkovem določilu mogoče spraševati z ustaljenimi vprašalnica-mi: npr. *kakšen, čigav, kateri, kolikšen*. Povedkovo določilo izraža bodisi lastnost, značilnost, pripadnost, količino ali vrstnost. Npr.:

Danas **fo** eni Mladi, Lipi, Sdraui, Veffeli, Mozni, Srezhni, Bogati, V ueliki zhafti inu Oblafti, inu Shiui, Iutri pag **fo** Stari, Neushtalni, Nemami, Bolni, Shaloftni, Shibki, V ueliki reui inu Nadlugi (TKo 1557: d1b)
Ieft **fem** te Criftianske Vere (TC 1567: A4)
Sakaj nekateru framovanje **je** s'gréhom, nekateru framovanje **je** pak, od kateriga fe zhaft inu miloft dobode (DB 1584: II,155a)

- 3.2.1 Med zgledi so tudi taki, ki ne kažejo pričakovanega uravnavanja prilastka po samostalniški odnosnici v spolu, sklonu in številu. Namesto pričakovane imenovalniške oblike, ki bi jo zahteval sicer neizraženi osebek predvidljivega predmetnega odvisnika ali nedoločniške zveze, se pogosto pojavlja orodniška. Npr.:

on v'letih Buqvah vuzhy supèr nevolu inu fkushnave, **potèrpeshlivim** inu **ftanovitim biti** (DB 1584: I,317a)

- 3.2.2 Tudi z oblikovanjem tega tipa in z njegovo pomensko strukturiranostjo je povezanih več uvrščevalnih dilem. Eno od njih npr. v primeru *vfi enajft Tebihi imajo biti uv'eno mero* (DB 1584: I,52a) ustvarja povedkovo določilo, izraženo s predložno zvezo. Po njem bi se bilo brez širše seznanjenosti z okoliščinami mogoče vprašati *kako?*. K potrebnemu poznavanju vsebine prispeva seznanjenost z možnimi prevodnimi predlogami,²¹ posredno pa tudi s sodobnejšimi prevodi, ki kažejo, da je pravilen odgovor *iste mere*, ki ga terja vprašanje *kakšni?*.

19 Wir sollen lernen den tod anfehen **wie ein schlaff** (LH 1566: II,CLXXIIIb).

20 O Bohoričevih prevodnih dilemah, ki so spremljale njegovo obravnavo latinskega gerundija, prim. Ahačič 2007: 147–149.

21 Konkretni zgled je domnevno preveden po Lutrovi Bibliji kot prevodni predlogi: vnd sollen alle eilffe **gleich gros sein** (LB 1545: 171), v sodobnem slovenskem prevodu pa je mesto prevedeno takole: **ista mera** naj bo za vseh enajst preprog (SP 1996: 133).

3.3 Tretji tip oblikuje glagol *biti* v vlogi vezi ter tej sledeči prislov oz. katera izmed nadomestnih struktur. Npr.:

veliku **je** poklizanih, ali mallu isvolenih (DB 1584: III,14a)

3.3.1 Večvrstno problematiko npr. izkazujejo zveze *biti si v svesti* in *biti (si) v skrbi*: glede načina pomenske interpretacije, ki odpira vprašanje stopnje pomenske razvidnosti posamezne sestavine zveze in z njim povezane problematike prepoznavnosti frazeološke rabe; glede odvisnosti od prevodnih predlog in glede funkcije morfema *si*, kadar se pojavlja kot neobvezna sestavina (*biti v skrbi* ali *biti si v skrbi*). Npr.:

kadar ljudje špee, inu **fi neifo** obene fhkode **vfkerbi**, taku on ne fpy (TPo 1595: I,117) 'jih ne skrbi nobena škoda'

wenn man schlaffe/ vnd **fich** keines schadens **beforge** (LH 1566: I,LXIXb)

3.4 Četrty tip, ki ga predstavljajo primeri z vezno rabljenim glagolom *biti* in povedkovim določilom, v katerem nastopa povedkovnik²² ali katero izmed njegovih skladijskih nadomestil, pogostnostno zaostaja za prvimi tremi. Glagol skupaj s povedkovim določilom izraža raznovrstno stanje (npr. v naravi; 1. zgled), doživljajsko oz. razpoloženjsko stanje udeleženca oz. nosilca (2. zgled) ali stanje kot nasledek vrednotenja (3. zgled), naklonsko opredeljuje dejanje, izraženo z nedoločnikom (4. zgled), itd. Npr.:

- (1) Inu Semla je bila pufta tår prasna, inu **je bilu temnu** na Globokofli (DB 1584: I,1a)
- (2) MOj Bug left fe framujem, inu me **je ftrah** (DB 1584: I,255)
- (3) **Pfu te bodi**. Ti fi ta kir ta Tempel refualuiesh, inu fpet utryeh dneh falfidash (TT 1557: 150)
- (4) Danas ie zlouik lep nu mlad, Iutri fi bo na fmert bolan, vfai mu **ye treibe** le vmreiti (*P 1563: 174)

Tip je prepoznaven tako po brezoseb(kov)nosti kot po sklonsko različno izraženem smiselnem osebk²³. Brezosebnost²⁴ se pri izražanju vrednotenja izmenjuje

²² Ustaljeno povedkovniško rabo npr. izkazujejo: *blizu, mrzlo, toplo; marej, res, žal; groza, sram, težko; treba, potreba; zadosti; pfu/pfuj; proč, tje, vun*, pa tudi izdeležniški *ležoč* (npr.: On pag pride, kadar **bo** nemu **lefozh** (TT 1581–82: II,109)) itd.

²³ Smiselni osebek je izražen bodisi rodilniško, dajalniško, tožilniško ali orodniško, prevladuje pa dajalniška oblika: npr. DVEj rizhy fte, na katere **mi je shal**, na tretjo pak fim ferdit (DB 1584: II,163b).

²⁴ Med brezosebne rabe se uvrščajo tudi primeri z osebkom *ono*, ki je pogosto prevodno nadomestilo za nemški *es* (npr. Tukaj my tedaj mi flimo, **onu** je vun s'nami (TPo 1595: II,40) – Da schliessen wir denn/ **es** fey auß mit vns (LH 1566: II,XXV)), redkeje pa oblika *ga*, ki bi lahko bila rodilniška ali tožilniška (npr. Sakaj taku pravi Gofpud GOSPVD: **Bodi ga sadofti**, vy Israelfki Viudi: Puftite od krivice inu fyle, inu fturite kar je prou inu dobru (DB 1584: II,82b) – Denn so spricht der HERR HERR/ **Jr habts lang gnug gemacht** jr Fürsten Jsrael/ Lasset abe vom Freuel vnd Gewalt/ vnd thut was recht vnd gut ist (LB 1545: 1490). O funkcijah nemškega neosebne *es*, o prevodnem razmerju med njim in slovensko ustreznico *ono* ter o obsegu neosebne rabe oblike *ono* v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja prim. Jelovšek 2011.

z neživim osebkom. Simbolizira ga zaimek *kaj*, ki nadomešča bodisi polstavek, odvisnik z *da* ali nedoločnik. Npr.:

Tefhku je delati (BH 1584: 101)

Nu jeft tebe vpraham, **nej li onu reis** [...] de fe njemu en Syn pravi (TPo 1595: II,100)

- 3.5 Primeri povezav pomožnega glagola *biti* z nedoločnikom, v katerem nastopa glagol *videti*, so redki. Celotni povedek izraža videz stanja ali lastnosti, poimenovane oz. poimenovane s povedkovim določilom. Npr.:

te Svirine **fo bile viditi**, kakòr Sherjaviza ker gory, inu kakòr bakle, katere fo mej témi Svirinami hodile (DB 1584: II,60a)

- 3.6 Posebno skupino sestavljajo primeri rab glagola *biti* v kombinaciji s predložnimi morfemi *čez*, *prez*, *proti*, *za* in *zoper*, ki izražajo različno sklonsko prehodnost (*prez* rodilniško, *proti* dajalniško, *čez* in *za* tožilniško, *zoper* dajalniško ali tožilniško in *z* orodniško) in uresničujejo različne pomene. Tudi v tej skupini je mogoče zaznati primere, pri katerih je na vezno vlogo in nepolnopomenskost glagola *biti* posredno opozorjeno tudi s formalno brezosebkovnostjo, hkrati pa s sopojavljanjem smiselne osebkovnosti. Npr.:

Zhes Olikove vére inu Murve na púli, **je bil** Baalhanan, Gaderiter. **Zhes** Olikve Hrame, **je bil** Ioas (DB 1584: I,233a)

Kateri **nej s**'mano, ta **je supèr** mene (DB 1584: III,9a)

- 3.7 S pogosto rabo zvez, katerih sestavni del je bodisi polnopomensko rabljeni ali pomožni glagol *biti* – zlasti tistih, ki so vezane na določeno (versko) besedilno okolje in na tip besedil (npr. na molitvene obrazce) –, nastajajo formule, ponujene v nadaljnjo rabo na istih ali podobnih mestih. Prav tako nastajajo z ustaljeno rabo zvez v ponavljajočih se vsakdanjih okoliščinah formule, primerne za rabo ob podobnih prilikah. V okviru polnopomenske rabe glagola *biti* in pomena 'obstajati' se v vlogi zaključnega obrazca govornega ali pisanega besedila pojavlja stavek *Tu bodi konèc* (DB 1584: II,205a). Podobne rabe je mogoče zaslediti v okviru besednopravno različnih povedkovih določil ob veznem glagu *biti*. S ponovitvami velelniških oblik v vlogi vezi, ki ji sledijo pridevniške besede ali katero izmed sopomenskih skladijskih nadomestil, se utrjuje raba formul, uporabljenih v molitvenih obrazcih, kot pozdrav ali kot blagoslovitveni obrazec, večkrat pa tudi kot članek s pomenom čustvene odzivnosti na kaj. Mnenjski ali čustveni odziv na vsebino je pogosto dodan v oklepaju. Npr.:

Zhaft inu Huala bodi tebi Ozha, Syn, Sueti Duh, koker ie vtim fazhetki bilu, inu ie sdai inu bode imer tar vfelei. Amen (TC 1555: L5a–b)

Pole, tedaj je Iesus nje frezhal, inu je djal: Sdrave **bodite** (DB 1584: III,18b) 'Pozdravljeni!'

LEtukaj (**Bodi ga Bug hvalen**) hozhe cillu hudu ftati sa Papesha (DB 1584: II,92a)

4 Med skladenjske značilnosti rabe glagola *biti* v vlogi vezi je mogoče uvrščati tudi način zanikanja, ki se v primerjavi z današnjo normo kaže kot razlikovalen: namesto danes uveljavljenega dvojnega zanikanja zgledi iz 16. stoletja izkazujejo enojno (1. zgled). Razlikovalna je tudi današnja uveljavljenost nikalnice ob *dokler* v primerjavi z njeno pogrešljivostjo v 16. stoletju (2. zgled). Nasprotno pa so v 16. stoletju opazni tudi primeri dvojnega zanikanja v primerjavi z danes uveljavljenim enojnim. Npr.:

- (1) Sakaj kulikur nafha della antizhe, kadar fo ona nar bullha, taku fmo my drusiga nifhter, kakor nepridni Hlapzi (TPo 1595: II,271) – ‘mi nismo nič drugega ...’
- (2) KAdar v’ tvojga blishniga Vinograd gréfh, taku morefh grosdje jéfti [...] **dokler bofh fit** (DB 1584: I,118b (= 112b))

4.1 Pregled rab glagola *biti sem* razkriva tudi več oblik povedkovega ujemanja glede števila in spola z večlenskimi, priredno zloženimi osebkom, ki so dokaz, da so se tovrstna načela še oblikovala. Celó v DB 1584 kot jezikovno najtrdnjšem in normativno dokaj ustaljenem delu izstopata vsaj dva načina. Najpogostejše je številsko in spolsko uravnavanje povedka, v katerem se kot osebna glagolska oblika pojavlja *biti*, po najbližjem, navadno zadnjem členu priredno zloženega osebka. Npr.:

Obtu taka Islaga inu faltop **ie** kriiu inu falsh (TT 1577: 131)

Kula tēr Kojni **fo bily**, Sgul Ogen, fvetli tār lipy, v’teh fe je v’Nebu pelal (DC 1584: CCLVII)

Oblaki inu Mrak **je** okuli njega (DB 1584: I,304a)

Sakaj tu pērvu Nebu inu ta pērva Semla **je minila**, inu Morje nej vezh (DB 1584: III,150b) on je rojen, prejden **je** ta Svejz, prejdan Nebu inu Semla, prejden **je** Sonze inu Luna **bila** (TPo 1595: I,81)

Tudi kadar je povzemalni povedek v množini, se glede spola večkrat navezuje na zadnji člen osebkovnega niza. Npr.:

prejdan **fo** Sonze inu Luna **ftvarjene** (TPo 1595: I,81)

Sakai kadar bi leto duoie, Salnze inu Dash **nebile**: Takobi ta Suet vshe sdauna puft bil (JPo 1578: II,105)²⁵

Kadar priredno zloženemu osebku sledi povedek, sestavljen iz glagola *biti* kot vezi in samostalniškega povedkovega določila, se povedek po številu in spolu ujema z njim. Npr.:

Nebu inu Semla **bodo** prizhe, de vy nas fylo inu po krivizi morite (DB 1584: II,180a)

²⁵ Ob povedkovih neujemalnosti z osebkom glede spola in števila, ki jo npr. razkriva zgled iz JPo 1578, bi med morebitnimi vzroki zanjo lahko bila celo vplivnost ženske dvojine, saj bi glede na začetek povedi morala slediti oblika za ednino srednjega spola, glede na priredno zloženi osebek pa dvojninska (ali običajnejša množinska) oblika moškega spola.

4.2 Prav ustaljenost rabe je pogosto osnova ali celo vzrok za izpust ene izmed sicer obveznih sestavin povedka. Možen – čeprav redko uresničen – je izpust osebne oblike glagola *biti* (1. zgled), pogost pa izpust opisnega ali trpnega deležnika (2. zgled) oz. povedkovega določila. Izpusti so večkrat vezani na posebne besedilne okoliščine, npr. na odgovor kot del dvogovora (3. zgled). Pogost je tudi izpust naklonskega izraza iz ustaljenih povezav z nedoločnikom (4. zgled) itd. Npr.:

- (1) vtim 1336. leitu **fo** Vnemshki desheli tudi veliki treffuui, koker vti Baffilei inu Vltrafpurgi **bili**, [**so**] dofti ludi/ pobili, hishe [**so se**] poderle (TT 1577: 307)
- (2) Kam **je** tvoj Krajl, de bi tebi mogèl pomagati, u' vfeh tvoih Méftih? (DB 1584: II,107b)
- (3) Taku ie delo ena lepa rézh? Ia ti povem da **ie** (KPo 1567: LXVIb)
- (4) Kadar nam **bo** it is tiga fueidta [...] Obarri nas lubi Gospud Bug (TC 1550: 184–185 (100b–101a))

Za izpuste je mogoče predvidevati različne vzroke. Poleg uporabe ustaljenih modelov, nedvomno uveljavljenih tudi v pogovornem jeziku, so izpusti lahko rezultat presoje, da sporočilnost besedila na bo prizadeta. Občasno jih sproža tudi oblikovanje rime oz. glasovne (ali števične) uravnanosti zlogov. Lahko so posledica sledenja tujejezični prevodni predlogi, občasno pa tudi premajhne ubesedovalne pozornosti.

5 V prispevku so predstavljene le najopaznejše oblikoslovne značilnosti glagola *biti*, od skladenjskih pa zlasti tiste, ki se primerjalno z današnjo normo kažejo kot razlikovalne. Okvirno je predstavljena tudi pomenska struktura, ki jo *biti* uresničuje kot polnopomenski glagol, ter delež pomožnega glagola *biti* pri uresničevanju pomenov, vezanih na povedke, ki jih pomožni glagol skupaj z besednovrstno različnimi povedkovimi določili sooblikuje kot vez. Številne pomenske nianse in značilnosti rabe, na katere še kaže obsežno gradivo, so ostale neomenjene.

6 POVZETEK

Glagol *biti sem* je najpogosteje rabljeni glagol v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja in hkrati ena najpogosteje rabljenih besed. S popolnim izpisom vseh ohranjenih slovenskih tiskanih besedil iz druge polovice 16. stoletja je bilo zbranih pribl. 97.000 njegovih pojavitev (slednje so del kartoteke, ki šteje pribl. 3.300.000 izpisov). K pogosti rabi je prispevala njegova dvojna funkcionalnost, saj izkazuje polnopomenskost, hkrati pa je osnovni pomožni glagol. V tej vlogi se uporablja za tvorbo sestavljenih časovnih oblik in izražanje časov, pa tudi naklonov in načinov. Pogosto nastopa v vlogi vezi (oz. veznega glagola). V takih primerih kot osebna glagolska oblika skupaj s povedkovim določilom sestavlja povedek.

Popolno gradivo omogoča natančen prikaz oblikoslovja glagola *biti*. Po vidski karakteristiki je *biti* nedovršni glagol. Ker večinoma izraža stanje ali dejanje, ki se ne razvija k mejni točki, z dovršniki ne tvori vidskih parov. V posebnih sobesedilnih

okolščinah lahko izraža tudi dovršnost (npr. *Inu Bug je rekâl: **Bodi** Luzh. Inu je bila Luzh* (DB 1584: I,1a)). Oblikovno variantnost izkazujejo predvsem njegove oblike za izražanje prihodnosti (npr. *bota, bodeta* in *bosta* za 3. osebo dvojine). Ob pogojniki *bi* se pojavlja tudi različica *bih*, ki je značilna za Juričičev jezik. Izkazuje tudi dvojinske oblike, ki pa jih pogosto nadomeščajo množinske.

Biti sem kot polnopomenski glagol in hkrati kot primitiv v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja izkazuje več skladenjsko prepoznavnih pomenov s podpomeni in pomenskimi odtenki (npr. 1. *obstajati/nastati, živeti*, izraža tudi pritrditev, negotovo obstajanje itd.). Npr. *Svet, Svet, Svet je GOSPOVD Bug, ta vsigamogozhi, kir je bil, kir je, inu kir pride* (DB 1584: III,139b). V njihov okvir se uvrščajo tudi številni frazemi (npr. *biti čez graben, biti pred očima*).

Pomožni glagol *biti* skupaj s povedkovimi določili v okviru petih osnovnih besednovrstno različnih tipov (samostalniškega, pridevniškega, prislovnega, povedkovniškega in glagolskega) uresničuje vrsto različno razčlenjenih pomenov. Npr. *Leta je moj lubesnivi Syn, na katerim jeft imam dobru dopadenje* (DB 1584: III,11a). Posebno skupino oblikujejo zveze glagola *biti* s predložnimi morfemi (*čez, prez, proti, za, zoper* in *z*), ki izražajo sklonsko različno prehodnost.

Glagol *biti* se v obeh vlogah (polnopomenski in vezni) pojavlja tudi kot sestavina ustaljenih besednih povezav oz. formul, značilnih zlasti za verska besedila (npr. za molitve) in za vsakdanjo rabo (npr. kot pozdravna ali blagoslovitvena formula, kot tipizirani čustveni odziv na kaj, kar je navadno omenjeno v sobesedilu, itd.; npr. *LEtukaj (**Bodi ga Bug hvalen**) hozhe cillu hudu ftiati sa Papesha* (DB 1584: II,92a).

Raba glagola *biti* v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja kaže tudi na več oblik povedkovega ujemanja glede števila in spola z veččlenskimi, priredno zloženim osebkom, kar je dokaz, da so se tovrstna pravila še oblikovala. Npr. *Oblaki inu Mrak je okuli njega* (DB 1584: I,304a); *prejdan fo Sonze inu Luna stvarjene* (TPo 1595: I,81). Nasprotno pa je bila prav ustaljenost rabe pogosto osnova za izpust ene izmed obveznih sestavin povedka: redko osebne glagolske oblike, pogosteje pa opisnega deležnika ali povedkovega določila. Npr. *Kam je tvoj Krajl, de bi tebi mogël pomagati, u'vfeh tvoih Méftih?* (DB 1584: II,107b).

VIRI

BH 1584 = Adam Bohorič, *Arcticae horulae succifivae*, Wittenberg, 1584.

DB 1578 = Jurij Dalmatin, *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*, Ljubljana, 1578.

DB 1584 = Jurij Dalmatin, *BIBLIA, TV IE VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Testamenta*, Wittenberg, 1584.

DC 1584 = Jurij Dalmatin, *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI*, Wittenberg, 1584.

DPa 1576 = Jurij Dalmatin, *PASSION*, Ljubljana, 1576.

JPo 1578 = Jurij Juričič, *POSTILLA, To ie KERSZHANSKE EVANGELSKKE predige*, Ljubljana, 1578.

KB 1566 = Sebastijan Krelj, *OTROZHIA BIBLIA*, Regensburg, 1566.

KPo 1567 = Sebastijan Krelj, *POSTILLA SLOVENSKA*, Regensburg, 1567.

LB 1545 = Martin Luther, *Biblia: Das ift: Die gantze Heilige Schrifft/ Deusch/ auff's new zugericht*, Wittenberg, 1545; München, 1974.

- LH 1566** = Martin Luther, *Haußpoftill Doc. Martin Luthers/ Vber die Sontags/ vnd der fürnembften Fest Euangelia/ durch das gantze Jar*, Nürnberg, 1566.
- MTh 1603** = Hieronymus Megiser, *Thefaurus Polyglottus vel, Dictionarium Multilingue*, Frankfurt, 1603.
- *P 1563** = *ENE DVHOVNE PEISNI*, Tübingen, 1563.
- SA 1559** = Iohannes Spangenberg, *Auflegung der Episteln vnd Euangelien auff alle Sontage vnd fürnembsten Fest durchs gantze Jar*, Nürnberg, 1559.
- SP 1996** = *Sveto pismo stare in nove zaveze*, Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 1996.
- SSKJ I–V** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I (A–H, 1970), II (I–Na, 1975), III (Ne–Pren, 1979), IV (Preo–Š, 1985), V (T–Ž, 1991), Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (izd.), Državna založba Slovenije (zal.).
- TAr 1562** = Primož Trubar, *ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KERSZHANSKE*, Tübingen, 1562.
- TC 1550** = Primož Trubar, *Catechismus In der Windifchenn Sprach*, Tübingen, 1550.
- TC 1555** = Primož Trubar, *CATECHISMVS*, Tübingen, 1555.
- TC 1567** = Primož Trubar, *TA CELI CATEHISMVS*, Tübingen, 1567.
- TC 1575** = Primož Trubar, 1575, *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*, Tübingen, 1575.
- TKo 1557** = Primož Trubar, *TA SLOVENSKI KOLENDAR*, Tübingen, 1557.
- TO 1564** = Primož Trubar, *CERKOVNA ORDNINGA*, Tübingen, 1564.
- TPo 1595** = Primož Trubar, *HISHNA POSTILLA*, Tübingen, 1595.
- TT 1557** = Primož Trubar, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen, 1557.
- TT 1577** = Primož Trubar, *NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL*, Tübingen, 1577.
- TT 1581–82** = Primož Trubar, *TA CELI NOVI TESTAMENT*, Tübingen, 1581–1582.
- ZK 1595** = Janž Znojilšek, *KATECHISMVS DOCTORIA MARTina Luthra*, Tübingen, 1595.

Kartoteka Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

LITERATURA

- Ahačič 2007** = Kozma Ahačič, *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (Linguistica et philologica 18).
- Besedje 2011** = Kozma Ahačič – Andreja Legan Ravnikar – Majda Merše – Jožica Narat – France Novak, *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji).
- Derganc 1993** = Aleksandra Derganc, Spremembe nekaterih dvojinskih oblik in zvez v slovenščini in ruščini, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 209–218.
- Jelovšek 2011** = Alenka Jelovšek, Neosebna raba oblike *ono* v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, *Slavistična revija* 59 (2011), št. 4, 415–435.
- Jelovšek 2016** = Alenka Jelovšek, »My sva téh svetnikou otroci«: dvojina osebnih zaimkov v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja, *Slavistična revija* 64 (2016), št. 2, 95–112.
- Legan Ravnikar 2014** = Andreja Legan Ravnikar, Problematika germanizmov v zgodovinskem slovarju knjižne slovenščine 16. stoletja, v: *Slovenski jezik na stičišču kultur*, Bielsko-Biala idr., 2014 (Zora 102), 70–84.
- Merše 1995** = Majda Merše, *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, 1992 (Dela – Opera 44).
- Merše 2011a** = Majda Merše, Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, *Stati inu obstatu* (Ljubljana) 13–14 (2011), 205–213.
- Merše 2011b** = Majda Merše, Uvod, v: Kozma Ahačič – Andreja Legan Ravnikar – Majda Merše – Jožica Narat – France Novak, *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji), 7–16.

- Merše 2015** = Majda Merše, Slovnicična obvestilnost slovenskega zgodovinskega slovaropisja, *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis 2*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015 (Obdobja 34), 503–510.
- Merše – Novak – Premk 2001** = Majda Merše, France Novak, Francka Premk, *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja: poskusni snopič*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Narat 2007** = Jožica Narat, Življenje besed v Bibliji: od nog do glave, *Merkujev zbornik = Jeziko-slovni zapiski 13* (2007), št. 1–2, 285–296.
- Novak 2004** = France Novak, *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004 (Linguistica et philologica 18).
- Toporišič 1980** = Jože Toporišič, O strukturalnem določanju besednih pomenov glagola *biti*, *Linguistica: in memoriam Milan Grošelj oblata II 20* (1980), 151–167.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 42000 (1976).
- Toporišič 2006** = Jože Toporišič, *Besedjeslovne razprave*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU, 2006 (Linguistica et philologica 13).
- Vidovič Muha 1998** = Ada Vidovič Muha, Pomenski preplet glagolov *imeti in biti* – njuna jezikovnosistemska stilistika, *Slavistična revija 46* (1998), št. 4, 293–323.
- Vidovič Muha 2013** = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013 (Razprave FF).
- Vidovič Muha 2015** = Ada Vidovič Muha, Propozicija v funkcijski strukturi stavčne povedi – vprašanje besednih vrst (poudarek na povedkovniku in členku), *Slavistična revija 63* (2015), št. 4, 389–406.
- Žele 2001** = Andreja Žele, *Vezljivost v slovenskem jeziku (s poudarkom na glagolu)*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU, 2001 (Linguistica et philologica).
- Žele 2012** = Andreja Žele, *Pomensko-skladenjske lastnosti slovenskega glagola*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU, 2012 (Linguistica et philologica 27).
- Žele 2014** = Andreja Žele, *Slovar slovenskih členkov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014 (Slovarji).

SUMMARY

Usage of *biti sem* ‘to be, am’ in sixteenth-century standard Slovenian

The verb *biti sem* ‘to be, am’ was the most frequently used verb as well as one of the most common words in sixteenth-century standard Slovenian. The complete list of all preserved Slovenian printed works from the second half of the sixteenth century yielded some 97,000 occurrences of the verb (the entire file contains some 3,300,000 entries). Its common usage was a consequence of its double functionality because it is a full verb as well as an auxiliary verb; in the latter function it distinguishes time in periphrastic forms, verbal moods, and voices, or serves as a copula, creating predicators as a finite verb form in conjunction with a subject complement.

The complete collected materials made it possible to outline the morphology of the verb *biti*. In terms of aspect, the verb *biti* is imperfective. Because it usually expresses a state or an act that does not evolve towards an end, it does not form aspectual pairs with perfective verbs; however, in special circumstances, it does express perfectivity; for example, *Inu Bug je rekāl: Bodī Luzh. Inu je bila Luzh ‘And God said, “Let there be light,” and there was light’* (Dalmatin’s Bible, DB, 1584: I,1a). Morphological variation is manifested in forms expressing future tense (e.g. *bota*, *bodeta*, and *bosta* for the third-person dual). The conditional mood form *bi* is also expressed with the variant *bih*, which is quite common in Juričič’s language. The infrequent dual forms are often replaced by the plural.

As a full verb and a primary verb, *biti* expresses several syntactically distinct meanings in sixteenth-century standard Slovenian, with further sub-senses and sense nuances (e.g., 1. *obstajati/nastati, živeti*, ‘to exist / be created, live’, also expressing confirmation,

uncertain existence, etc.), e.g. *Svet, Svet, Svet je GOSPOVD Bug, ta vfigamogozhi, kir je bil, kir je, inu kir pride* 'Holy, holy, holy, Lord God Almighty, which was, and is, and is to come' (DB 1584: III,139b). This includes several phrasemes (e.g. *biti čez graben* 'to be beyond the ditch', *biti pred očima* 'to be before one's eyes').

As an auxiliary verb, *biti* with a subject complement forms a number of distinct senses within the limits of five basic word-class types (nominal, adjectival, adverbial, predicative, and verbal); for example, *Leta je moj lubesnivi Syn, na katerim jeft imam dobru dopadenje* 'This is my beloved Son, in whom I am well pleased' (DB 1584: III,11a). Another distinct group are phrases with *biti* and prepositional morphemes (*čez, prez, proti, za, zoper, z* 'across, without, against, for, against, with') expressing transitivity with various cases.

In both functions (full verb and copula), the verb *biti* occurs as a compound of common phrases or formulae commonly occurring in religious texts (e.g., prayers) or in everyday situations (e.g., greetings or blessing formulae, or typical emotional reactions to something mentioned in the context, etc.); for example, *LEtukaj (Bodi ga Bug hvalen) hozhe cillu hudu ftati sa Papesha* 'Here (praise God) it will even become angry with the Pope' (DB 1584: II,92a).

The use of the verb *biti* in sixteenth-century standard Slovenian also exhibits several forms of predicate-compound subject agreement in number and gender, indicating that the rules were still taking shape: for example, *Oblaki inu Mrak je okuli njega* 'Clouds and darkness are round about him' (DB 1584: I,304a); *prejdan fo Sonze inu Luna stvarjene* 'Before the Sun and Moon were created' (Trubar's Postil, TPo 1595: I,81). In contrast, common use often led to omitting an indispensable compound of the predicate: in exceptional cases, the personal verb form, but more commonly the descriptive participle or the subject complement; for example, *Kam je tvoj Krajl, de bi tebi mogel pomagati, u'vfeh voih Méftih?* 'Where is your king that may save thee in all thy cities?' (DB 1584: II,107b).